

АГРОПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА
AGROINDUSTRIAL POLICY

УДК 640:332

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.21.38-51>

Шпикуляк О.Г.^{1,2}, Шпикуляк В.О.³

**ІНТЕГРАЦІЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У МІЖНАРОДНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ
ТУРБУЛЕНТНОСТЕЙ ВОЄННОГО ЧАСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

¹Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»,
вул. Героїв Оборони, 10, Київ,
03127, Україна,
тел.: +380 (44) 526 0544,
e-mail: shpykuliak@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

²Вінницький національний аграрний університет,
професор кафедри адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії

³Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ,
01033, Україна,
тел.: +380987265757
e-mail: vladshpykuliak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2422-7127>

Анотація. Стаття спрямована на розкриття теоретичних аспектів інтеграції у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей. Теоретико-методично узагальнено і охарактеризовано аспекти засад функціонування й розвитку аграрних підприємств за впливу воєнного часу. Виокремлено організаційно-економічні ознаки інтеграції в аграрному секторі з оцінкою особливостей реалізації міжнародного вектору цього процесу. Кваліфіковано сутність поняття «інтеграція у міжнародний економічний простір» й проаналізовано флуктуації агрогосподарської системи. Концептуалізовано аналіз чинників мотивації інтегрування аграрних підприємств у ринкову систему Європейського Союзу. Обґрунтовано національну інституційну специфіку розвитку процесів інтеграції аграрних суб'єктів господарювання. Визначено інституційні ознаки інтеграції в рамках сучасної парадигми розвитку підприємництва в аграрній сфері. Узагальнено ролі організаційно-правових форм господарювання у реалізації інституційних спроможностей підприємств досягати стійкості бізнесу на внутрішньому і зовнішньому ринках. Охарактеризовано інституційні типи інтегрованих структур, їх роль та функціонал у досягненні балансу вигід і витрат. Визначено організаційно-інституційні характеристики інтеграції щодо формування підприємницької екосистеми в умовах турбулентності воєнного часу. Теоретично обґрунтована доцільність інтеграції аграрних підприємств у міжнародний економічний простір, з виокремленням інституційних типів, для досягнення ефективного балансу вигід і витрат й мінімізації впливу воєнних ризиків. Доведено інституційні спроможності аграрних структур досягати конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Означено концептуальні пріоритетні можливості інтеграції для забезпечення інституційної стійкості підприємств в умовах воєнного часу. Розкрито національну специфіку інституційної інтеграції підприємницьких формувань аграрної сфери у європейську модель економічних відносин агропродовольчого ринку. Позиціоновано концепт пізнання інтеграції аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, підприємства, інституції, турбулентність, міжнародний економічний простір.

INTEGRATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES INTO THE INTERNATIONAL ECONOMIC SPACE UNDER CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TURBULENCE DURING WARTIME: THEORETICAL ASPECT

¹ National Scientific Centre
“Institute of Agrarian Economics”
Heroiv Oborony Str., 10, Kyiv,
03127, Ukraine,
tel.: +380 (44) 526 0544
e-mail: shpykuliak@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

² Vinnytsia national agrarian university,
Administrative Management and Alternative Energy
Sources

³ Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska Str., 60, Kyiv,
01033, Ukraine,
tel.: +380 (44) 526 0544
e-mail: shpykuliak@iae.org
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2422-7127>

Abstract. The article aims to reveal the theoretical aspects of integration into the international economic space under conditions of institutional turbulence. The theoretical and methodological foundations of the functioning and development of agricultural enterprises under the influence of wartime are summarized and characterized. Organizational and economic features of integration in the agricultural sector are highlighted, with an assessment of the peculiarities of implementing the international vector of this process. The essence of the concept of 'integration into the international economic space' is qualified, and fluctuations in the agro-economic system are analyzed. The motivation factors for integrating agricultural enterprises into the European Union's market system are conceptualized. The national institutional specificity of the development of integration processes among agricultural business entities is substantiated. Institutional features of integration within the framework of the modern paradigm of entrepreneurship development in the agricultural sector are determined. The roles of organizational and legal forms of business in realizing the institutional capabilities of enterprises to achieve business sustainability in domestic and foreign markets are generalized. Institutional types of integrated structures, their role, and functionality in achieving a balance of benefits and costs are characterized. Organizational and institutional characteristics of integration in the formation of an entrepreneurial ecosystem under wartime turbulence are defined. The theoretical justification for the feasibility of integrating agricultural enterprises into the international economic space is provided, highlighting institutional types to achieve an effective balance of benefits and costs and minimize the impact of wartime risks. The institutional capabilities of agricultural structures to achieve competitiveness in domestic and foreign markets are proven. Conceptual priority opportunities for integration to ensure the institutional stability of enterprises in wartime conditions are outlined.

Key words: economic operators, enterprises, institutions, turbulence, nternational economic space

Вступ. Функціонування і розвиток організаційних структур в Україні, зокрема аграрних підприємств, відбувається за різноаспектного впливу економічних, соціальних трансформацій до яких додалися умови інституційних турбулентностей воєнного часу. До повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну,

сільськогосподарська продукція та продовольство, вільно експортувалися по всьому світу, а вітчизняні підприємства вибудовували ефективні стратегії господарювання.

Натепер ринкові взаємодії для забезпечення підприємницької діяльності вибудовуються за траєкторією зовнішньоекономічних, що включають заходи з інтеграції у міжнародний економічний простір. Вмотивованим першочерговим завданням для аграрного підприємця за існуючих «правил гри» на ринку постав пошук прогнозованих, стабільних логістичних маршрутів реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства.

Підприємництво як явище, як процес, господарський функціонал з організації досягнення соціально-економічних вигід – інституційно наслідує трансакції здійснювані підприємцями і підприємствами в системі економічних відносин.

В умовах невизначеності, спричиненої війною теоретико-методичної концептуалізації потребує проблематика входження аграрних підприємств у міжнародний економічний простір.

Як зазначив Ф. Ліст [25] інтеграція проявляється у розвитку міжнародної торгівлі – як важливість об'єднання індивідуальних сил для досягнення спільних цілей – це наймогутніший спосіб створити умови для щастя індивідуумів, адже міжнародна торгівля формуючи нові потреби є одним з наймогутніших важелів цивілізування та національного добробуту» [25, с. 41].

Конструктивними у формуванні нового знання про інтеграцію в умовах інституційних турбулентностей є дослідження позиціоновані працями О. Вільямсона [13], Б. Гаврилишина [14], Ю. Лопатинського [26], Д. Аджемоглу і Д. Робінсона [8], О. Норгаарда [30] та інших.

Аспекти підприємництва як форми господарювання, функціоналу аграрних підприємств набули знанневої імплементації та дифузії завдяки науковим напрацюванням М. Маліка [33], В. Андрійчука [9], Ю. Лупенка [27; 28; 38], С. Кваші [19], Л. Пашук [31; 32], М. Пугачова [36], Д. Шеленко [40], О. Бородіної [12], В. Кифяк [20; 21] та інших дослідників.

Актуальними до вирішення залишаються багато проблем, які потребують теоретико-методологічного розроблення, зокрема – формування знанневих кваліфікацій інтеграції аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу.

Постановка завдання. Підприємства у аграрному секторі вбудовані у механізми ринку, тому потребують адаптованої до сучасних реалій методології організації господарювання й способів досягнення підприємницького результату. Проблематика розвитку підприємництва актуально пов'язана із викликами воєнного часу, необхідністю повоєнного відновлення, глобалізацією економічних процесів та прагненням вступу у європейське економічне співтовариство.

Розвиток процесів інтеграції наслідує національну специфіку узгодження правил, норм, традицій, інституцій та інститутів із умовами організації трансакцій на міжнародних ринках. Рівень інтеграційного адаптування впливає на врівноваженість, стійкість, резильєнтність господарських структур. Ідеологічно і практично зазначені процеси відповідають траєкторії трансформацій в аграрному секторі України.

Запропонована методична конструкція дослідницької гіпотези спрямована на створення нових знань в рамках сучасної парадигми розвитку підприємництва. Результативно позиціонованими будуть засади функціонування аграрних підприємств при інтеграції у міжнародний економічний простір.

У якості мети дослідження кваліфікуємо імплементацію теоретико-методичних засад пізнання особливостей організації господарювання в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу для концептуалізації національної специфіки інтеграції

аграрних підприємств у міжнародний економічний простір, утвердження європейської моделі економічних відносин в системі агропродовольчого ринку.

Методологічно дослідження провадиться із застосування методів аналізу і синтезу, а також індукції і дедукції.

Результати. Історично так склалося, що у розвитку ринкових господарських систем підприємництво є чинником функціонування окремих економічних суб'єктів, досягнення суспільного прогресу. Його значення полягає у здатності створювати нові можливості, впроваджувати інновації та сприяти досягненню результатів, що відповідають інтересам учасників ринку, формують добробут націй, особливо в період воєнного часу.

Інтеграція у міжнародний економічний простір як дієвий механізм пошуку ефективних спроможностей реалізувати українську аграрну продукцію в умовах воєнного стану має неабияке значення для нашої держави, суспільства і аграрних підприємств. Адже як слушно зауважив Ю. Лупенко «...внаслідок обмеження доступу до зовнішніх ринків відбулося суттєве зниження цін на сільськогосподарську продукцію – зокрема у 2023 р. на пшеницю на 12,4%, кукурудзу на зерно – на 10,2%» [27], що знизило доходність аграрного бізнесу, проте «агропродовольчі підприємства не припиняють свою діяльність за сучасних умов» [11, с. 18] так як є основою національної економіки.

Стимулюючи інновації, сприяючи розвитку ринку та створюючи можливості для працевлаштування [33], підприємництво робить значний внесок у економіку країни, а також є соціальною формою реалізації підприємливості індивідів, публічною діяльністю, спрямованою на досягнення ними власних цілей через задоволення (пряме та опосередковане) потреб інших людей [38, с. 7]. Доцільно розглядати підприємництво як: економічний інститут – систему правил і норм, у межах яких відбувається поєднання підприємницької діяльності й капіталу з метою одержання корисного ефекту, приросту вартості та прибутку [38, с. 58]; вільну економічну діяльність у різних секторах, що здійснюється учасниками ринку. Ця діяльність спрямована на задоволення потреб споживачів і суспільства в товарах, послугах чи роботах, а також на отримання прибутку, необхідного для розвитку бізнесу [3; 4] та виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом та іншими учасниками ринку [38, с. 57].

Концептуальне бачення засад теоретико-методологічного розкриття проблеми інтеграції аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу кваліфіковане через знаннєву імплементацію дефініцій: підприємництво – соціально-економічний феномен, що уособлює певних суб'єктів господарських відносин, дії яких спрямовані на задоволення різноманітних потреб та інтересів за допомогою діяльності, яка відзначається ризиками та ініціативою [39, с. 278]; підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності [16]; інтеграція – об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [17]; економічний простір – інституційне середовище, сформоване системними економічними взаємозв'язками міжпросторовими одиницями за допомогою як матеріальних, так і нематеріальних об'єктів; соціально-економічна конструкція, що відображає еволюцію просторових одиниць [24]. Методична кваліфікація сутності підприємництва змістовно уособлює здатність господарських структур створювати товари і послуги, які

постачаються на ринок для задоволення потреб та підвищення добробуту населення [5, с. 19-20].

Функціональна основа детермінації ролі суб'єктів господарювання, а також їх результативності позиціонована завдяки підприємництву. Розвиток підприємств відбувається у відповідному середовищі ринку, економіки [1] і соціуму.

Господарський кодекс України визначає підприємництво як «самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [16].

У нещодавно прийнятому Верховною Радою України Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» визначено підприємство як: юридична особа, яка на день введення в дію цього Закону зареєстрована в організаційно-правовій формі державного підприємства (державного комерційного підприємства, державного некомерційного підприємства, казенного підприємства), комунального підприємства (комунального комерційного підприємства, комунального некомерційного підприємства), спільного комунального підприємства, приватного підприємства, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації [18] – статус підприємства імплементовано через кваліфікацію організаційно-правової форми, яка може бути пов'язана з унітарними, а також із інтегрованими структурами.

Представлені дефініції охоплюють визначення інституційної екосистеми розвитку підприємництва, яка вибудовується на національному і глобальному рівні у механізмі ринкового обміну, включаючи інтеграцію у міжнародний економічний простір.

Інтеграція полягає у побудові-реалізації інституційного механізму підприємств, підприємств та певних їх коаліцій заради збалансування вигід-витрат в ринковому обміні. Функціонально інтеграція постає як організаційне поєднання суб'єктів господарювання для ефективної реалізації потенціалів у системі «виробництво-розподіл-обмін-споживання». Як механізм організації господарських та в широкому сенсі – організаційно-економічних взаємодій інтеграція є горизонтальною і вертикальною, а також конгломератною. Відповідно створюються вертикально- й горизонтально-інтегровані формування, що також має прояв у просторовому вимірі – галузевий, міжгалузевий, інфраструктурно-ринковий контекст тощо. Завданнями, метою інтеграції в усіх її формах є досягнення цілей, які сприятимуть покращенню економічного результату, а також соціального, що має значення для господарюючих суб'єктів, галузей, економіки, територій, громад, держави тощо.

У проекції на міжнародну – інтеграція передбачає досягнення економічної вигоди. Відбувається входження підприємства на нові ринки для диверсифікації й розширення можливостей продажів. Інтеграція підприємств у міжнародний економічний простір відбувається у результаті й за рахунок поділу праці, а також видозміни механізму ринкового обміну.

Визначення «міжнародний економічний простір» слід пов'язувати із входженням на глобальні та регіональні ринки товарів, робочої сили, капіталу. Інституційним означенням міжнародного економічного простору через функціонал інтеграції є також участь у міжнародних організаціях, торгівельних союзах тощо. Вихід підприємств за межі локальних ринків, участь у міжнародних торгівельних союзах, долучення до глобальних планів дій ООН є дієвим чинником конкурентоспроможності, стійкості, а також резильєнтності.

Інтегрування підприємств у міжнародний економічний простір є практичним форматом безпосередньої їх участі у процесах міжнародної економічної інтеграції [6, с. 461-462]. Цей процес є об'єктивною необхідністю й зумовлений розвитком науково-технічного прогресу, інтернаціоналізацією господарського життя й механізму дифузії інновацій, відкритістю національних економік тощо [4, с. 400]. Підприємства будучи формою організації створення благ – зацікавлені у максимізації прибутку, тому проводять пошук шляхів набуття ефективних інституційних спроможностей, механізмів досягнення цієї та інших підприємницьких цілей.

Інституційно, авжеж організаційно-функціонально, міжнародний економічний простір підпадає під охоплення змістом екосистеми підприємництва, а також поняттям підприємницької екосистеми, адже система функціонує на засадах підприємницької моделі. Тим самим, «підприємницька система трактується як сукупність юридичних та фізичних осіб з різних секторів, різних за характером діяльності, що функціонує з метою розвитку інновацій та підприємницької діяльності шляхом об'єднання зусиль різних груп стейкхолдерів (держави, міжнародних організацій, галузевих асоціацій, неурядових громадських організацій, освітніх закладів тощо)» [31, с. 7].

У зазначеному сенсі міжнародний економічний простір доцільно характеризувати як інституціональну модель взаємодії суб'єктів ринкових трансакцій. Вхідження до когорти учасників відповідного економічного простору, екосистеми підприємництва, яка може мати галузевий конструкт і є інтеграція. Формою інтеграції підприємств у міжнародний економічний простір є агробізнес – система балансування інтересів економічних акторів, що має забезпечуватися дієвим господарсько-економічним механізмом, рушійною силою якого є конкуренція, яка імовірно буде посилюватися в умовах глобалізації та приєднання України до світових транснаціоналізаційних процесів [26, с. 284], а також загалом трансформацій в економіки.

Методична кваліфікація сутності інтеграції підприємств в міжнародний економічний простір здійснена на основі визначення рівня інтегрованості підприємств та визначити фактори, що впливають на їхню конкурентоспроможність [2, с. 620]. Базовим є твердження про те, що інтеграція організаційно-інституційно, функціонально і механістично утворює особливий тип, на переконання авторів, екосистеми підприємництва – шляхом об'єднання в єдине ціле будь-яких частин складових, стейкхолдерів, створюючи інституціоналізовану систему господарської взаємодії. Як інституційний механізм об'єднання зусиль, ресурсів і консолідації капіталу, інтеграція створює можливості для досягнення цілей підвищення ефективності та отримання економічної вигоди. Саме з цією метою формуються підприємницькі екосистеми у таких сферах, як виробництво, маркетингова інфраструктура, фінанси, обмін інформацією, кадрове забезпечення тощо. Також через інтеграційні процеси можуть реалізовуватися досягнення соціальних цілей, або ж інших – створенням галузевих, професійних об'єднань, кластерів, вступом торговельні союзи тощо (табл. 1).

Окреслені інтеграційні процеси водночас створюють підґрунтя для організації ефективного функціонування підприємств, що відбувається в умовах налагодження глобальної економічної взаємодії. Одним із дієвих способів забезпечення зазначеного процесу, зокрема для реалізації стратегій конкурентоспроможності визнано інтеграцію суб'єктів підприємницької діяльності у міжнародний економічний простір.

Інституційні турбулентності, які трактуємо як нестабільності ринкового, внутрігосподарського середовища функціонування підприємств в національній економіці, є чинником мотивації аграрних підприємств до участі в інтеграційних структурах та процесах. Особливою в регуляторному впливі на ці процеси є роль держави, проте: «Державні інститути увійшли у стан тривалої турбулентності.

Виправлення ситуації пов'язується сьогодні з європейською інтеграцією, покликаною шляхом інституційної конвергенції покращити інституційне середовище в Україні» [22, с. 68]. Також зауважимо про флуктуації, які мають місце, порушують усталені тренди, спроможності суб'єктів господарювання досягати результативного для них балансу вигід і витрат. Інтеграція аграрних підприємств у міжнародний економічний простір є одним із запобіжних спроможностей – виступає у якості механізму створення ефективних ринкових структур і способів їх входження на ринки. Функціонал інтеграції наслідують можливість виходу аграрних підприємств за існуючі в національній економіці інституційні рамки організації господарювання. Насамперед це ті рамки, які «можуть визначати правила взаємодії з іншими учасниками ринку та формувати стратегічні відносини в аграрному секторі» [21, с. 225].

Таблиця 1

Позиціонування інтеграції підприємств у механізмі ринку

Table 1

Positioning the integration of enterprises in the market mechanism

Дефініція - Визначення
Економічна інтеграція «внутрішньо скоординований інтегративний процес, який передбачає об'єднану цільовою спрямованістю компромісну співучасть рівноправних і незалежних партнерів (при збереженні їх відмінностей) у виготовленні інтегративного продукту на основі підсистем партнерства, колективного виробництва і обміну діяльністю при єдності цілей, стратегії, колективних цінностей, багатьох нематеріальних активів і гармонізації економічних інтересів для досягнення певних економічних вигід учасників» [41]
Міжнародна економічна інтеграція «політико-економічний процес зближення та об'єднання держав з переплетінням їх економічних систем, з єдиною економічною політикою та наднаціональним політичним управлінням» [34]
Агропромислова (аграрно-промислова) інтеграція «...розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою технологічно і об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини» [9, с. 656]
Інституціональна (інституційна) інтеграція ...інституційно обумовлені процеси формування економічних, соціальних, політичних структур, які забезпечують балансування інтересів стейкхолдерів ринку, держави, суспільства і індивіда на основі взаємного врахування якості базисних і похідних інститутів

Джерело: Сформовано на основі опрацьованої літератури [1 - 41] і методологічних узагальнень авторів

У цілому в умовах воєнного часу українські підприємства прагнуть реалізації інтеграційного потенціалу для збереження траєкторії економічного зростання, збереження високого рівня конкурентоспроможності, особливо щодо присутності на ринках сільськогосподарської продукції-сировини, яка переважає в пропозиції українського агробізнесу. До спектру довоєнних проблем, які потрібно вирішувати через механізми інтеграції аграрних підприємств у міжнародний, зокрема європейський економічний простір – додалися «воєнні».

Сільгосптоваровиробники у своїй спроможності вижити стали ще більш залежними й неабияк покладаються на синергію від інтеграції у преміальні ринки ЄС. Інтеграція України до аграрного ринку Європейського Союзу є пріоритетом, вибудована на основі Угоди про асоціацію між Україною і ЄС (набула чинності у

повному обсязі в 2017 році) [15], а також позиціонується в узгодженні з нормами Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС) відповідно до якої мають бути гармонізовані інституційні стандарти організації функціонування аграрного сектору та розвитку сільських територій. Як зауважили Я. Гадзало і Ю. Лузан... «сьогодні завданням відповідних центральних органів державного управління України є не тільки остаточно виявити принципові відмінності між регулятивними законодавчими актами та розбіжності в організаційній будові як системи державного управління, так і саморегулювальних засад розвитку аграрної сфери, але і визначити шляхи та строки гармонізації інституціональної системи до європейських аналогів з урахуванням національних інтересів. Для об'єктивності слід зазначити, що нині уряд України вже активно працює над створенням так званої «дорожньої карти» євроінтеграції, визначенням завдань для кожної сфери діяльності [15, с. 11]. Зазначений контекст організації процесу інтеграції стосується підприємств усіх без виключення інституційних типів та розмірів. Інтеграційні процеси щодо пошуку ефективних каналів збуту продукції є об'єктивними, а в силу ситуації, що склалася у нашій державі – одним із вирішальних заходів формування потенціалу економічного виживання аграрної галузі.

Натомість інтеграційні процеси є невід'ємною складовою організації господарських взаємодій підприємницьких структур в системі ринку і соціуму, які проявляються на рівні макро-, мезо- й макроекономічному рівні. Інтеграція означає об'єднання, поєднання зусиль стейкхолдерів для підвищення потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності на ринках товарів та послуг. Завдяки інтеграції удосконалюються та видозмінюються екосистеми підприємництва (аграрного зокрема), відповідно інституціоналізованої структури форм господарювання. Організаційно-функціональні завдання інтеграції підприємств реалізуються через інституційний механізм об'єднання суб'єктів ринку у горизонтальному й вертикальному вимірі.

Інтеграція означає зміни в аграрній системі загалом й зокрема передбачає зміни у функціонуванні підприємницької екосистеми, адже «...особливості сільського господарства визначають специфіку аграрних інститутів, інституціональної матриці та системи відносин і зв'язків із зовнішнім середовищем» [26, с. 265].

Прикладом заявленого інституційного моменту є структура аграрного сектора економіки України, у якій на відміну від ЄС домінують крупні і середні підприємницькі форми, що підтверджено практикою і відзначено в напрацюваннях дослідників проблем підприємницької діяльності [7]. У тому числі вирізняються надпотужні інтегровані структури холдингового типу. Відповідно зокрема фермерські господарства, кооперативні формування – не набули стійкої конкурентоспроможності і практично не представлені у процесах інтеграції у міжнародний економічний простір – за виключенням окремих випадків.

Усе це пов'язано із характеристиками соціального капіталу задіяного у процесах інтеграції і кооперації, ринкового обміну, а також з інституційною традицією організації господарювання на: макрорівні – входження галузі, суб'єктів господарювання у системи міжнародних відносин, ринків і глобальні, транснаціональні структури; адаптація інституцій, умов і форм господарювання до стандартів глобальних вимог; мезорівні – створення ефективної системи інституційної і господарських взаємодій, ефективностей, впровадження функціоналу кооперації у організацію взаємодії стейкхолдерів ринку; мікрорівні – конструкції інституційного обміну та мережі організації доступу виробників усіх категорій, форм господарювання до ланцюгів товарообміну в системах агробізнесової діяльності.

В ієрархічній моделі системи інтегрування, інтеграція набуває різних форм господарювання, а саме: кооператив, кластер, холдинг, концерн, консорціум, прості форми об'єднань. Інституційно-правова регламентація функціоналу цих суб'єктів

проявляється у організаційно-правових формах, в Україні – це: кооператив, різні типи товариств. Саме за рахунок і у способи інтеграції – підприємницькі і непідприємницькі структури, суб'єкти господарювання - реалізують підприємницькі практики спроможного досягнення цілей – підвищення ефективності реалізації економічних та соціальних інтересів. Загалом процеси інтеграції, особливо інституціональної, є безперервними. Також у механізмі організації господарських взаємодій виділяють різні інтеграційні підходи до співпраці побудови відповідної підприємницької системи наприклад в аграрному секторі економіки: підприємницькі екосистеми; аграрні кластери; кооперативні об'єднання; агрохолдинги; бізнес-інкубатори та акселератори; інноваційні аграрні хаби; цифрові платформи [35], які мають ознаки підприємницької екосистеми.

Інтеграційні перспективи є найбільш проблемними для малих підприємницьких форм. Як показує досвід, а також підтверджує інституційна пам'ять щодо розвитку української аграрної дійсності – зазначеного типу суб'єкти бізнесу потребують інституційних консолідацій. Тобто, наприклад, для якісного товароруку має бути задіяний механізм кооперації, кластеризації. Функціонально це пов'язано із необхідністю формування крупних партій продукції стандартизованих за якісними та кількісними характеристиками обсягу. Таким чином для успішного входження малих підприємств у міжнародний економічний простір – вони повинні консолідувати зусилля, мати можливість розраховувати на державну підтримку. Загалом інтеграційні процеси є потужним фактором подальшого прогресу у розвитку продуктивних сил та вдосконалення виробничих відносин [23, с. 194], а в умовах воєнного часу означає зберігання стратегічної стабільності гарантій продовольчої безпеки та формування доходів національної економіки.

Інтегруючись у міжнародний економічний простір аграрні підприємства з України вмотивовані на створення інфраструктури – мережі власних структур по переробці та збуту продукції, системи безперебійного постачання сільськогосподарським підприємствам засобів захисту рослин від шкідників та хвороб, мінеральних та органічних добрив, надання послуг у сфері обслуговуючої кооперації [10, с. 139].

Створення інтегрованих структур відкриває додаткові можливості для підвищення ефективності господарювання завдяки поєднанню взаємних інтересів і мотивацій учасників – таких як члени кооперативів, засновники холдингів, консорціумів тощо. Також виділяється ефективність самої інтеграції – «величиною трансакційних витрат, які наявні у досліджуваній економічній системі з урахуванням відносин між елементами, державного регулювання тощо» [26, с. 273]. Зазначене кваліфікуємо як аспект, форма прояву інституціональної інтеграції, яка забезпечує відповідний рівень організаційної ефективності. Практичність інтеграції у міжнародний економічний простір, на переконання авторів, залежить від характеру узгодженості інтересів.

Національні особливості функціонування аграрного сектору економіки України, створення-переформатування підприємств, у тому числі на засадах інтеграції, характеризується умовами турбулентних шоків. У цьому полягає означення нового знання, особливої національно-ідентичної теорії і практики організації підприємницької діяльності. Позиціонуванням у статусі нового знання є специфіка функціонування на національному ринку, а також інтеграції у міжнародний економічний простір українських агрохолдингів. Постійні різновекторні трансформації середовища господарювання, а також передумови інституціональної інтеграції означають специфіку організації агробізнесу.

Інтеграцію слід пов'язувати зі зміною інституційного поля і механізмів функціонування господарських формувань, що імплементовано через процес реструктуризації та адаптації. Видозміна інституцій та інститутів у процесі інституціональної інтеграції відбувається як шляхом створення нових, так і за рахунок трансплантацій (запозичень) з інших екосистем. Вона нерозривно пов'язана у детермінації з інституціональними трансформаціями, уособлює перетворення інституцій та інститутів вкупі з модернізацією структур, а також умов господарювання у відповідності до конструкцій системи до якої відбувається входження. Наприклад, імплементація стандартів Європейського Союзу у організації господарської діяльності аграрних структур холдингового типу; впровадження норм Спільної аграрної політики ЄС, положень Європейського Зеленого курсу у розвиток аграрного сектора та сільських територій.

Зазначений функціонал відповідає положенням Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року, а також реалізується впровадженням Європейського Зеленого курсу.

Контекст локальних і глобальних трансформацій, який намітився є значимим стимулом до адаптації, перетворень, змін інституційних статусів підприємств. Господарські структури мають адекватно реагувати на процеси реструктуризацій, що вимагає впровадження конкурентних стратегій. При цьому мають бути враховані не лише економічні, а і позаекономічні, національні особливості агросектора, села – як середовища життя і господарювання. Відповідно інтеграція аграрних підприємств в міжнародний економічний простір наряду із фактичним входженням на глобальні і зокрема на європейський ринки передбачає конвергенцію інституцій та інститутів.

Висновки. Соціально-економічні умови воєнного часу кардинально змінили інституційний ландшафт розвитку аграрного підприємництва в Україні. Видозмінилися умови й чинники інтеграції підприємств через деструктивні перетворення в національній господарській системі. Фундаментальні порушення відбулися у ланцюгах ринкового обміну аграрними товарами, послугами з наступним кардинальним зниженням вигід і зростанням витрат. Тим самим видозмінилися також умови інтеграції аграрних підприємств у міжнародний, зокрема європейський економічний простір. В основі цих змін – інституційні турбулентності, посилення ризиковості господарювання на національному аграрному ринку, особливо щодо знищення інфраструктурних ланок.

Теоретично узагальнюючи концептуальні бачення й інтерпретації досліджуваної проблеми зазначимо, що: інтеграція аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу являє собою втілення мотивацій і спроможностей господарських структур до об'єднання, координації товарних й ресурсних потоків для досягнення економічної стійкості; організаційно-економічно може здійснюватися у формі кооперації, злиття і поглинання підприємств, релокації частини бізнесу або перенесення його повністю до іншої країни; інституційно інтеграція у міжнародний економічний простір передбачає посилення конвергенції засад розвитку аграрних підприємств із глобальними програмами розбудови агропродовольчих ланцюгів для оптимізації трансакційних витрат обміну.

1. Gendron-Carrier N. Prior Work Experience and Entrepreneurship: The Careers of Young Entrepreneurs McGill University, 2024. 111 p. URL: https://www.nicolasgendroncarrier.com/_pdf/Gendron-Carrier_JMP_2024.pdf (дата звернення: 10.03.2025)
2. Hincapié A. Entrepreneurship Over the Life Cycle: Where are the Young Entrepreneurs? *International Economic Review*. 2020. № 61. P. 617–681.

3. Komninos D., Dermatis Z., Anastasiou A., Liargovas P. (). The effect of over-taxation and corruption at commercial enterprises in Greece: Evidence from a survey experiment. *Journal of Statistical and Econometric Methods*. 2020a. №9(4). P.153–170.
4. Komninos D., Dermatis Z., Anastasiou A., Liargovas P. (). The multiplicity and the frequent changes of the tax legislation in the Greek Tax Administration. *Technium Social Sciences Journal*. 2020b. №13(1). P. 395–407.
5. Matsola M.M., Shelenko D.I., Tsizhma Y.I. Entrepreneurship in Ukraine: current state and development priorities. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2023. № 14(28) С. 16-29. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-16-29](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-16-29). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/7866> (дата звернення: 13.04.2025)
6. Morris, M. H., Neumeyer, X., Jang, Y., & Kuratko, D. F. (2018). Distinguishing types of entrepreneurial ventures: An identity-based perspective. *Journal of Small Business Management*, 56(3), 453–474.
7. Pugachov M., Shpykuliak O., Zhuk V., Bezdushna Yu., Ksenofontova K. Development of the entrepreneurial ecosystem for the agricultural sector in Ukraine during wartime. *Ekonomika APK*. 2024. №31(5). P.59-75. DOI: 10.32317/ekon.apk/5.2024.59. (дата звернення: 13.04.2025)
8. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 9-те вид. Київ : Наш Формат, 2024. 440 с.
9. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
10. Багаліка Т.О. Теоретичні аспекти формування кооперації та інтеграції в аграрному секторі економіки. *Економічний простір*. 2025. №197. С. 135 -140. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.197.135-140> (дата звернення: 16.04.2025)
11. Бойко Є. О., Іртіщева І. О., Вернюк Н. О., Бойко О. С. Економічна турбулентність агровиробництва в умовах воєнного стану та стратегічні вектори розвитку в період повоєнного відновлення. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 3. С. 18-23. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-3-3> (дата звернення: 15.04.2025)
12. Бородіна О.М. Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політекономічний зріз. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 41-53. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>. (дата звернення: 13.04.2025)
13. Вільямсон, Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ: видавництво «АртЕк», 2001. 472 с.
14. Гаврилишин, Богдан. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 4-те, без змін. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. 248 с.
15. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Інтеграція України до спільного аграрного ринку ЄС: можливості та виклики. *Вісник аграрної науки*. 2024, № 8 (857). С. 5 - 18. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202408-01> (дата звернення: 16.04.2025)
16. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> глава 4, стаття 42. (дата звернення: 13.04.2025)
17. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-12384>. (дата звернення: 13.04.2025)
18. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 13.04.2025)
19. Кваша С.М., Павленко О.М., Вакуленко В.Л. Наукові засади розвитку зовнішньоекономічної діяльності в контексті міжнародних відносин України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-6>
20. Кифяк В.І. Інтеграційний підхід до дослідження інституційного механізму розвитку підприємства / Тернопільський нац. економіч. універс. *Збірник наукових праць "Економічний аналіз"*, т.23.№1. 2016.С. 37-45.
21. Кифяк, В., Дубінський, Р. Інституційна система сталого розвитку аграрного сектора: механізм адаптації в умовах флуктуацій. *Сталий розвиток економіки*, 2024. (1(48), 220-227. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-31> (дата звернення: 13.04.2025)
22. Корнівська В. О. Інституційна ефективність у контексті євроінтеграційних перспектив України. Стаття друга. Інституційні євроінтеграційні перспективи України. *Економічна теорія*. 2024. №2. С. 61–87. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2024.02.067> (дата звернення: 13.03.2025)
23. Кукса, В., Власенко, О., Бойко, А.. Інтеграційні процеси та їх значення для розвитку малих форм підприємництва в аграрному бізнесі. *Економічний простір*, 2024. № (189), 191-195. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-35> (дата звернення: 13.03.2025)
24. Кухар, О. Теорія економічного простору: інституційний підхід. *Економічний простір*. 2018. №(131). С. 5-14. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/201>. (дата звернення: 16.04.2025)

25. Ліст Фрідріх. Національна система політичної економії / перекл. М. Гавриш. Київ: Наш Формат, 2021. 368 с.
26. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. Чернівці: Рута, 2006. 344 с.
27. Лупенко Ю. О. Сучасні виклики розвитку аграрного сектора економіки. Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Міжнародний форум = Food security of Ukraine in the conditions of the war and post-war recovery: global and national dimensions. International forum : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 30-31 травня 2024 р.) / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2024. С. 203-207. DOI: <https://doi.org/10.31521/978-617-7149-78-0-64>. (дата звернення: 16.04.2025)
28. Лупенко Ю., Лупенко О. Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств в довоєнний і воєнний період. *Облік і фінанси*. 2024. № 1. С. 28–37. (дата звернення: 16.01.2025)
29. Масик М. З., Клименко О. В. Теоретичні основи дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. С. 53–58. doi:10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/09 (дата звернення: 16.02.2025)
30. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / Пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. Київ : Ніка-Центр, 2007. 424 с.
31. Пащук Л. В. Державне регулювання інституціонального розвитку підприємницьких екосистем в Україні : автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Вищ. навч. закл. "Нац. акад. упр.". Київ, 2021. 40 с.
32. Пащук Л.В. Концептуальні засади розвитку підприємництва в Україні: Монографія. Київ: Вид-во ТОВ «ТРОПЕА», 2020. 268 с.
33. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / за ред. М.Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с.
34. Приходько, І. В. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції / Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. Том 19. № 1. С. 91-100.
35. Приб, А. Екосистеми аграрного підприємництва як сучасний механізм інтеграції господарюючих суб'єктів. *Економіка та суспільство*. 2024. №61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>
36. Пугачов М. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5 С. 12-18.
37. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf (дата звернення: 05.04.2025)
38. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
39. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с. (Серія "Енциклопедія ерудита")
40. Шеленко Д. І. Сільськогосподарські підприємства в системі аграрних відносин. *Економіка АПК*. 2003. №6. С. 57-63.
41. Янчук М. Б. Науково-теоретичний аспект інтеграції високотехнологічних підприємств в умовах відкритої економіки. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 351 - 356. URL.: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-4_0-pages-351_356.pdf (дата звернення: 23.02.2025)

References

1. Gendron-Carrier, Nicolas. *Prior Work Experience and Entrepreneurship: The Careers of Young Entrepreneurs*. McGill University, 2024, www.nicolasgendroncarrier.com/_pdf/Gendron-Carrier_JMP_2024.pdf. Accessed 10 Mar. 2025.
2. Hincapié, A. "Entrepreneurship Over the Life Cycle: Where Are the Young Entrepreneurs?" *International Economic Review*, vol. 61, 2020, pp. 617–681.
3. Komninos, D., Dermatis, Z., Anastasiou, A., and P. Liargovas. "The Effect of Over-Taxation and Corruption at Commercial Enterprises in Greece: Evidence from a Survey Experiment." *Journal of Statistical and Econometric Methods*, vol. 9, no. 4, 2020, pp. 153–170.
4. Komninos, D., Dermatis, Z., Anastasiou, A., and P. Liargovas. "The Multiplicity and the Frequent Changes of the Tax Legislation in the Greek Tax Administration." *Technium Social Sciences Journal*, vol. 13, no. 1, 2020, pp. 395–407.

5. Matsola, M. M., Shelenko, D. I., and Y. I. Tsizhma. "Entrepreneurship in Ukraine: Current State and Development Priorities." *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, no. 14(28), 2023, pp. 16-29, [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-16-29](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-16-29). Accessed 13 Apr. 2025.
6. Morris, M. H., Neumeyer, X., Jang, Y., and D. F. Kuratko. "Distinguishing Types of Entrepreneurial Ventures: An Identity-Based Perspective." *Journal of Small Business Management*, vol. 56, no. 3, 2018, pp. 453–474.
7. Pugachov, M., Shpykuliak, O., Zhuk, V., Bezdushna, Yu., and K. Ksenofontova. "Development of the Entrepreneurial Ecosystem for the Agricultural Sector in Ukraine During Wartime." *Economy of Agro-Industrial Complex*, vol. 31, no. 5, 2024, pp. 59-75, DOI: 10.32317/ekon.apk/5.2024.59.
8. Acemoglu, Daron, and Robinson, James. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Translated by Oleksandr Dem'ianchuk, 9th ed. Nash Format Publishing House, 2024.
9. Andriychuk, V.G. *Economics of Enterprises in the Agro-Industrial Complex: Textbook*. KNEU Publishing House, 2013.
10. Bahalyka, T.O. "Theoretical Aspects of Forming Cooperation and Integration in the Agrarian Sector of the Economy." *Economic Space*, no. 197, 2025, pp. 135-140, <https://doi.org/10.30838/EP.197.135-140>.
11. Boiko, Ye.O., Irtysheva, I.O., Vernyuk, N.O., and O.S. Boiko. "Economic Turbulence of Agricultural Production Under Martial Law and Strategic Development Vectors During Post-War Recovery." *Aktualni Problemy Innovatsiynoi Ekonomiky Ta Prava* [Current Problems of Innovative Economy and Law], no. 3, 2023, pp. 18-23, <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-3-3>.
12. Borodina, O.M. "Military Threats to Global Food Security and Initial International Reactions to Overcome Their Consequences: A Political-Economic Perspective." *Economy of Ukraine*, no. 6, 2022, pp. 41-53, <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>.
13. Williamson, Oliver E. *Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, and Contracting*. ArtEk Publishing House, 2001.
14. Havrylyshyn, Bohdan. *Towards Efficient Societies: Guideposts for the Future. Address to the Club of Rome*. Edited by V. Rubtsov, 4th ed. University Publishing House PULSARY, 2013.
15. Hadzalo, Ya. M., and Yu. Ya. Luzan. "Integration of Ukraine into the Common Agricultural Market of the EU: Opportunities and Challenges." *Visnyk Ahrarnoi Nauky* [Bulletin of Agrarian Science], no. 8 (857), 2024, pp. 5-18, <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202408-01>.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine. Commercial Code of Ukraine. Chapter 4, Article 42, zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text. Accessed 13 Apr. 2025.
17. Encyclopedia of Modern Ukraine, esu.com.ua/article-12384. Accessed 13 Apr. 2025.
18. The Verkhovna Rada of Ukraine. On Specifics of Regulation of Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms During the Transition Period and Associations of Legal Entities. Law of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text. Accessed 13 Apr. 2025.
19. Kvasha, S. M., Pavlenko, O. M., and V. L. Vakulenko. "Scientific Foundations for the Development of Foreign Economic Activity in the Context of Ukraine's International Relations Under Martial Law." *Economy and Society*, issue 61, 2024, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-6>.
20. Kifyak, V. I. "Integration Approach to the Study of the Institutional Mechanism for Enterprise Development." *Economic Analysis*, vol. 23, no. 1, 2016, pp. 37-45.
21. Kifyak, V., and R. Dubinsky. "Institutional System of Sustainable Development of the Agricultural Sector: Adaptation Mechanism under Fluctuations." *Sustainable Economic Development*, vol. 1, no. 48, 2024, pp. 220-227, <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-31>.
22. Kornivska, V. O. "Institutional Efficiency in the Context of Ukraine's Eurointegration Prospects. Second Article: Institutional Eurointegration Prospects of Ukraine." *Economic Theory*, no. 2, 2024, pp. 61-87, <https://doi.org/10.15407/etet2024.02.067>. Accessed 13 Mar. 2025.
23. Kuksa, V., Vlasenko, O., and A. Boiko. "Integration Processes and Their Importance for the Development of Small Entrepreneurship in the Agricultural Business." *Economic Space*, no. 189, 2024, pp. 191-195, <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-35>. Accessed 13 Mar. 2025.
24. Kuhar, O. *Theory of Economic Space: Institutional Approach*. *Economic Space*, no. 131, 2018, pp. 5-14, <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/201>. Accessed 16 Apr. 2025.
25. List, Friedrich. *National System of Political Economy*. Translated by M. Havrysh, Nash Format, 2021.
26. Lopatynskyi, Yu. M. *Transformation of the Agricultural Sector: Institutional Foundations*. Ruta, 2006.
27. Lupenko, Yu. O. "Modern Challenges in the Development of the Agricultural Sector." *Food Security of Ukraine in the Conditions of the War and Post-War Recovery: Global and National Dimensions*, International Forum, Mykolaiv National Agrarian University, 30-31 May 2024, pp. 203-207, <https://doi.org/10.31521/978-617-7149-78-0-64>. Accessed 16 Apr. 2025.
28. Lupenko, Yu., and O. Lupenko. "Financial Results of Agricultural Enterprises in the Pre-War and War Periods." *Accounting and Finance*, no. 1, 2024, pp. 28-37. Accessed 16 Jan. 2025.

29. Masik, M. Z., and O. V. Klymenko. "Theoretical Foundations for Studying Institutional Stability Problems in an Interdisciplinary Discourse." *Scientific Notes of TNU named after V. I. Vernadsky. Series: Public Administration and Administration*, 2022, pp. 53-58, <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/09>.
30. Nørgaard, O. *Economic Institutions and Democratic Reform: A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*. Translated by M. Kozuba and A. Halushka. Nika-Center, 2007.
31. Pashchuk, L. V. *State Regulation of Institutional Development of Entrepreneurial Ecosystems in Ukraine: Doctoral Dissertation Abstract*. National Academy of Management, 2021.
32. Pashchuk, L. V. *Conceptual Foundations of Entrepreneurship Development in Ukraine: A Monograph*. Tropea Publishing House, 2020.
33. Malik, M. Y., editor. *Entrepreneurial Activity in the Agricultural Sector of the Economy: A Monograph*. National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics," 2023.
34. Prikhodko, I. V. "Theoretical Concepts of International Economic Integration." *Economic Analysis*, vol. 19, no. 1, 2015, pp. 91-100.
35. Pryb, A. "Ecosystems of Agricultural Entrepreneurship as a Modern Mechanism for Integrating Economic Entities." *Economy and Society*, vol. 61, 2024, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-40>.
36. Pugachov, M. "The Agricultural Sector of Ukraine's Economy under Institutional Changes." *Economy of the Agro-Industrial Complex*, no. 5, 2017, pp. 12-18.
37. Reznikova, O. O. *National Resilience in a Changing Security Environment: A Monograph*. National Institute for Strategic Studies, 2022, https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf. Accessed 5 Apr. 2025.
38. Lupenko, Y. O., et al. *Development of Entrepreneurship and Cooperation: Institutional Aspects*. National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics," 2016.
39. *Sociological Encyclopedia*. Edited by V. G. Horodiansenko, Akademvydav, 2008. (Series "Encyclopedia of the Erudite").
40. Shelenko, D. I. "Agricultural Enterprises in the System of Agrarian Relations." *Economics of Agro-Industrial Complex*, no. 6, 2003, pp. 57–63.
41. Yanchuk, M. B. "Scientific-Theoretical Aspect of Integration of High-Tech Enterprises in the Conditions of Open Economy." *Problems of Economy*, no. 4, 2014, pp. 351-356.

Дата подання: 30.04.2025